

Liefdevol handelen

Gesprekspapier over Ruth 1 voor de Amstelgemeente december 2020

Afgelopen week publiceerde het RIVM de uitkomsten van een onderzoek naar het geestelijk welbevinden van de Nederlandse samenleving in de corona-crisis. Allerlei vragen werden voorgelegd aan een representatief aantal deelnemers om te zien wat de effecten van de corona-crisis en de bijbehorende maatregelen zijn voor de volksgezondheid. Hoewel het interessant zou zijn om alle gegevens uit dit onderzoek te bespreken, wil ik me richten op een, namelijk het onderzoek naar eenzaamheid. Uit het onderzoek blijkt dat in april van dit jaar – het toppunt van de eerste golf en de intelligent lockdown – meer dan 70% van de ondervraagde deelnemers zich enigszins of sterk eenzaam te voelden. In de zomer – met de versoepeling van de maatregelen – nam de eenzaamheid weer af en gaf iets meer dan 40% aan gevoelens van eenzaamheid te herkennen. Met de gedeeltelijke lockdown van dit najaar namen de gevoelens van eenzaamheid echter weer toe: half november gaf bijna 60% van de deelnemers aan zich meer of minder eenzaam te voelen.

Het onderzoek kun je vinden via de volgende link:

<https://www.rivm.nl/gedragsonderzoek/maatregelen-welbevinden/welbevinden-en-leefstijl>

Deze cijfers maken goed duidelijk hoe ingrijpend de gevolgen van de coronacrisis zijn voor ons mensen. Wij zijn sociale wezens en op het moment dat ons sociale leven wegvalt, ligt eenzaamheid op de loer. Het enige positieve van de coronacrisis is dat we als samenleving gedwongen

worden na te denken over belangrijke vragen. Hoe raken we als mensen verbonden met elkaar? Wat is echt samenleven? Op welke manier komen mensen tot hun recht? Wat is eigenlijk het meest wezenlijke van de mens?

- *Vraag: herken je het beeld dat het onderzoek van het RIVM schetst?*

De ouverture

Eenzaamheid, verbondenheid en de vraag naar het meest wezenlijke van de mens staan ook centraal in het eerste hoofdstuk van het boekje Ruth. We rollen een familiegeschiedenis binnen waarin ellende en verdriet de boventoon voeren en er uiteindelijk twee vrouwen overblijven die ons bij de meest centrale vragen van het leven brengen: Wie ben ik? Waar ga ik heen? Waar hoor ik thuis? Waar vind ik rust?

Sommige uitleggers gaan er vanuit dat het boek Ruth geschreven is ten tijde van Ezra en Nehemia in de 5^e eeuw voor Christus en dat het verhaal impliciete kritiek bevat op de strikte huwelijkswetgeving van Ezra, volgend welke het aan Joodse mannen verboden was om huwelijken aan te gaan met vrouwen van vreemde volkeren, onder wie Moab. Zie Ezra 9:1-2.

Het is natuurlijk een verschrikkelijk verhaal dat de schrijver zo even in een paar zinnen aan het begin van het boek neerzet. Een familie – man, vrouw en twee zonen – die door de honger gedreven vlucht uit Betlehem – Hebreuws voor broodhuis, ironisch genoeg – naar Moab, het

land en het volk dat het de stammen van Israël geen brood en water had aangeboden toen ze gevluht waren uit Egypte (Deut. 23:4-7). De nood moet wel héél hoog geweest zijn voor deze familie. In Moab zelf houdt het noodlot geen halt, want Elimelech – de pater familias – komt te overlijden. Als vervolgens de beide zonen Moabitische vrouwen nemen (Ezra 9:1-2!) en deze huwelijken onvruchtbaar blijken, komen ook deze twee te overlijden.

Moab heeft een slechte naam in de Bijbel. Dat begint al met het verhaal over de incestueuze oorsprong van dit volk in Genesis 19:30-38. In het kader van het verhaal van Ruth is de verwijzing naar Deuteronomium 23:4-7 opvallend. Mozes maakt daar duidelijk dat geen Moabiet ooit toegelaten mag worden tot het volk van Israël. De reden daarvoor is dat de Moabieten geweigerd hebben brood en water te geven toen het volk Israël over hun grondgebied onderweg was naar het beloofde land.

De ouverture van het boek Ruth heeft wel iets van het boek Job: Noömi krijgt klap op klap te verwerken. Het leven is ongenadig hard voor haar. Maar tegelijk vormt de inleiding en de opmaat voor de rest van het verhaal.

Gaan en terugkeren

Na deze 'inleiding' begint het eigenlijke verhaal dat zich concentreert op drie vrouwen die Moab verlaten om naar Juda te gaan. We lezen in vers 6 dat Noömi hoort dat God weer voedsel heeft

Maar liefst 12 keer gaat het over 'terugkeren' (vers 6, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 15, 16, 21, 22 en 22) en maar liefst 10 keer lezen we het woord 'gaan' (vers 1, 7, 8, 11, 12, 16, 16, 18, 19, 21). Er zit een geweldige dynamiek in dit hoofdstuk. Helemaal als we zien dat 'terugkeren' en 'gaan' niet gericht zijn op één specifieke plek, maar op twee verschillende plekken. De ene keer gaat het over 'terugkeren' naar Bethlehem (vers 6, 7, 10, 21, 22 en 22), de volgende keer over 'Moab' (vers 8, 11, 12, 15, 15, 16). De ene keer 'gaat' de route naar Moab (vers 1, 8, 12 en 21), de andere keer 'gaan' Noömi en haar schoondochters naar Bethlehem (vers 7, 11, 16, 16, 18 en 19).

gegeven in Bethlehem en direct daaropvolgend horen we dat ze zich gereedmaakt om terug te keren. Met dat woord 'terugkeren' stuiten we op een sleutelwoord in dit hoofdstuk. Samen met het woord 'gaan' komt het telkens weer terug. Letten op de woorden 'gaan' en 'terugkeren' heeft iets van kijken naar een pingpong wedstrijd: continu moet je de blik verleggen en moet je schakelen tussen Moab aan de ene kant en Bethlehem aan de andere kant.

Door dit zo te doen legt de schrijver een sluimerende onrust in de tekst: waar gaat het naar toe? Maar ook legt hij door dit zo te doen op een subtiele manier de vragen van dit hoofdstuk bloot. De vragen waar het

om draait zijn: 'Waar hoor je thuis?' 'Waar ben je naar toe onderweg?' 'Waar hoor je?' We worden als het ware het verhaal in getrokken. Deze novelle en dit hoofdstuk gaat niet alleen maar over een paar vrouwen lang geleden, maar gaat ook over ons, over onze vragen: Wie zijn we? Waar gaan we naar toe? Waar horen we thuis?

-
- *Vraag: over welke van deze vragen denk jij het meeste na? Welke vraag is in onze huidige cultuur het belangrijkste?*
-

Noömi is in zichzelf gekeerd

Wie ben ik? Waar ga ik naar toe? Zal Noömi zich die vraag ook niet gesteld hebben toen ze onderweg was van Moab naar Bethlehem? Ik stel me zo voor dat ze een paar meter voor haar schoondochter loopt, in gedachten verzonken, zichzelf pijnigend met dit soort vragen.

De Bitterheid van Noömi

Zoals gezegd, Noömi heeft klap op klap te verwerken gekregen, en het is dan ook niet verwonderlijk dat ze volkomen verbitterd is geraakt. Als ze eenmaal in Bethlehem aankomt zal ze zichzelf helemaal met haar bitterheid vereenzelvigen. 'Noem mij maar Mara', zegt ze dan. Niet langer 'Noömi' – de lieflijke – maar 'Mara': bitterheid. Als het gaat om de vraag wie ze is, dan is het voor Noömi duidelijk dat ze helemaal samenvalt met haar noodlot.

Die bitterheid overvalt haar niet pas in Bethlehem, maar die zie je al terwijl ze onderweg is vanuit Moab. In zichzelf gekeerd loopt ze voor haar schoondochters uit en als ze dan in gesprek komt met haar schoondochters, dan zie je dat ze door het leven murw is geslagen. In vers 13 horen we haar tegen haar schoondochter zeggen: 'nee, mijn dochters, mijn lot is te bitter voor jullie!' Dat klinkt in deze vertaling niet zo gek, alsof ze haar schoondochters probeert te beschermen voor verdere ellende. In werkelijkheid – en in veel andere vertalingen – zegt Noömi echter iets anders, namelijk: 'het is voor mij veel bitterder dan voor jullie'. In het hart van Noömi is geen ruimte en aandacht voor het verdriet en de pijn die haar beide schoondochters ook met zich meedragen. Haar verdriet is veel groter dan dat van haar schoondochters. Ze is verbitterd en helemaal op zichzelf gericht.

Dat Noömi in zichzelf gekeerd is wordt nog bevestigd door haar reactie op de schitterende woorden van Ruth in vers 16 en 17:

‘Waar u gaat, zal ik gaan, waar u slaapt zal ik slapen; uw volk is mijn volk en uw God is mijn God. Waar u sterft, zal ook ik sterven, en daar zal ik begraven worden. De HEER is mijn getuige: alleen de dood zal mij van u scheiden!’

Deze woorden hebben al heel wat bewondering en ontroering opgeroepen sinds ze voor het eerst aan het papier toevertrouwd. Zo zijn het geliefde woorden voor een huwelijksdienst. Op een krachtige wijze drukken ze de liefde uit van twee mensen voor elkaar. Maar hoeveel tranen en vreugde deze woorden ook hebben gebracht aan lezers in latere generaties, Noömi blijft er onbewogen onder:

‘Noömi zag dat Ruth vastbesloten was om met haar mee te gaan en drong niet langer aan.’

Het lijkt alsof Noömi haar schouders ophaalt over de plechtige en diepe belofte van Ruth. Als je de woorden ‘en drong niet langer aan’ letterlijk vertaalt, staat er: ‘en ze sprak niet langer met haar’.

Dat rust het ideaalbeeld is van Noömi blijkt uit de wens die ze meegeeft aan haar beide schoondochters in vers 9. Het woord dat de NBV vertaalt met geborgenheid betekent letterlijk rust. In hoofdstuk 3 komt ditzelfde woord terug en dan zien we dat Noömi een radicale verandering heeft ondergaan. Waar ze in hoofdstuk 1:9 rust ter sprake brengt in een (plichtmatige?) wens, daar neemt ze in 3:1 heel duidelijk initiatief om deze rust te zoeken voor Ruth.

Met een beetje verbeeldingskracht zie je Noömi haast mompelen – ‘dan moet je het zelf maar weten’ –, terwijl ze zonder te praten haar tocht vervolgt.

Noömi gaat haar levensweg alleen. Zonder anderen zoekt ze naar antwoorden op de vragen naar haar identiteit, naar haar bestemming, naar rust. Dat Ruth met haar

meegaat moet ze zelf weten, maar ze laat haar schoondochter niet toe in haar verdriet en haar vragen.

Noömi en de mensen van vandaag

Noömi heeft op deze manier ook wel iets van ons (post-)moderne mensen die ieder voor zich ook op zoek zijn naar identiteit, naar een doel in het leven, naar rust. We hebben als mensen het juk van de betuttelende kerk en andere morele autoriteiten van ons afgeschud en we zijn zelf op zoek gegaan naar zingeving, naar een doel in dit leven, naar rust en naar identiteit. Of misschien zijn we – net als Noömi – wel diep teleurgesteld geraakt in de kerk en in God.

We mogen en we kunnen het in elk geval allemaal zelf op ons allerindividueelst uitvinden en we hoeven ons niet te laten hinderen door wat andere zeggen of vinden. Als mensen een tijdje met ons optrekken is dat mooi, maar uiteindelijk gaat het toch om onze reis en onze bestemming, en daarin spelen anderen slechts een bescheiden rol. We zijn helemaal gericht op onze eigen emoties, gedachten en gevoelens.

Toch zien we daar nu als samenleving ook de schaduwkant van. Als traditionele verbanden wegvallen en we ieder voor zich moeten ontdekken wie we zijn, dan zijn we ook extra vatbaar voor eenzaamheid op momenten dat we met tegenslag of verdriet te maken hebben, zoals het onderzoek van het RIVM laat zien. Of we lopen een sterk verhoogd risico voor depressieve gedachten omdat het ons niet lukt om rust te vinden of we worstelen met onze identiteit. De WHO stelt bijvoorbeeld dat depressie binnen afzienbare tijd volksziekte nummer 1 wordt in de westerse samenlevingen.

-
- *Vraag: het verdriet maakt Noömi bitter. Hoe ga je zelf om met verdriet? Sluit je jezelf dan af van anderen, of laat je anderen dan juist toe? Als je zelf geen groot verdriet hebt meegemaakt ken je vast wel mensen in je omgeving die dit wel hebben. Hoe gaan zij om met hun verdriet?*
 - *Vraag: wat roepen de laatste drie alinea's bij je op? Herkenning of juist weerstand?*
-

De keuze van Ruth

Waar Noömi helemaal op zichzelf gericht is, daar is bij Ruth het tegenovergestelde het geval. Laten we niet vergeten dat Ruth ook een hoop verdriet voor haar kiezen heeft gehad. Allereerst blijkt dat zij en haar man Machlon (zie 4:10) geen kinderen kunnen krijgen. Vandaag de dag kan dat al een groot verdriet met zich meebrengen, maar in de cultuur van toen was dat helemaal dramatisch, omdat kinderen een vorm van oudedagsvoorziening waren. Bovendien maakte kinderloosheid dat er toch een beetje op je neergekeken werd.

Tot overmaat van ramp komt na tien jaar haar man te overlijden. Wat een verdriet zal dat met zich me gebracht hebben! We weten niet wat er gebeurd is, maar voor een vrouw is die cultuur was dat rampzalig. Op eigen houtje kon je niets beginnen en was je weerloos tegenover eventuele schuldeisers of kwaadwillende mannen.

Maar anders dan Noömi raakt zij niet in zichzelf gekeerd. Samen met Orpa gaat ze mee met Noömi terug naar Bethlehem. Het is opvallend dat deze twee vrouwen zo maar met Noömi optrekken. Ze hadden er ook voor kunnen kiezen om in Moab te blijven. In hun eigen omgeving – waarschijnlijk ook in de beurt van hun eigen familie – hadden ze veel meer toekomstperspectief dan in het vreemde Bethlehem, waar ze niemand kenden. Toch gaan ze met Noömi mee.

Maar waar Orpa besluit terug te keren na de aanhoudende bezwaren van Noömi – let op dat de schrijver niet negatief over haar schrijft – komt Ruth met de woorden die haar zo bekend hebben gemaakt:

‘Uw volk is mijn volk en uw God is mijn God.’

We moeten niet te snel alle kaarten op de religieuze bekering van Ruth zetten. Zo wordt het nog wel eens gelezen. Alsof Ruth hier een geloofsbijdenis aflegt die laat zien dat ze zich los gemaakt heeft van de goden uit Moab en zich vanaf nu helemaal wijdt aan de God van Israël. Toch is het opvallend dat God in dit hoofdstuk nauwelijks een rol speelt. God is alleen de God van ‘horen zeggen’ (vers 6) en vrome wensen (vers 8 en 9). Erger nog: God is de God die zich tegen mensen keert en kwaad doet (vers 13, 20 en 21). Zoveel goede dingen had Ruth niet ervaren van de God van Israël: haar man en zwager zijn overleden, haar schoonvader was eerder al gestorven, en ze bleef achter met een verbitterde schoonmoeder die weinig positiefs te melden had over God.

Het gaat in de keuze van Ruth dan ook niet allereerst om de God van Noömi, of het volk van Noömi, maar om Noömi zelf. In vers 14 lezen we dat Ruth niet van de zijde van Noömi weekt. Het Hebreeuwse woord dat hier gebruikt wordt betekent letterlijk ‘vastklampen’ of ‘hechten’.

Hetzelfde woord wordt gebruikt in Genesis 2:24, waar het gaat over man en vrouw die zich aan elkaar hechten en een lichaam worden.

Het is dus een heel sterk woord dat de schrijver gebruikt en door dit woord te kiezen maakt hij de tegenstelling met duidelijk. Waar Noömi zich van alles en iedereen los maakt, daar doet Ruth het tegenovergestelde. Zij klampt zich vast. Niet uit wanhoop, omdat ze niemand anders meer heeft, maar uit liefde, omdat ze haar hart geopend heeft voor Noömi. Ze kiest voor Noömi uit liefde en dat betekent dat ze bewust haar eigen veiligheid achter zich laat en zichzelf kwetsbaar maakt.

Ruth is hier niet zozeer een beeld van een religieuze bekering die ieder mens moet ondergaan – net zoals Noömi geen voorbeeld is voor een missionaire grondhouding – maar ze is veel meer een beeld van de liefde waar het in de Bijbel om gaat.

Ruth is hier een beeld van Gods liefdevolle handelen dat de normale gang van zaken overstijgt,

De schrijver gebruikt in deze novelle het woord ‘liefde’ niet, maar gebruikt daarvoor een ander begrip dat in onze vertaling in vers 8 wordt weergegeven met: ‘goed zijn voor’. In oudere vertalingen werd dit woord vertaald met ‘goedertierenheid’ en het gaat om een bepaald soort liefde, namelijk: ‘liefdevol handelen dat de normale gang van zaken overstijgt’.

zoals dat op onnavolgbare wijze zichtbaar is geworden in Jezus Christus. Net als Ruth koos Hij ervoor om Zijn eigen thuis achter zich te laten en zichzelf kwetsbaar te maken. Net als Ruth deed Hij dat niet uit wanhoop of berekening, maar uit gevende liefde. Ruth is een beeld van Gods liefdevolle handelen, Ruth is een beeld van dat kind uit haar geslacht dat eeuwen later geboren zal worden en Jezus Christus genoemd zal worden.

-
- *Vraag: wat vind je van de bovenstaande lezing van de woorden van Ruth?*
 - *Vraag: Ruth is een beeld van Jezus Christus. Heb je zelf ervaring met Gods liefdevolle handelen door Jezus en kun je daar iets over vertellen?*
-

Samenvatting

Het eerste hoofdstuk van het boek Ruth laat zien dat we vastlopen wanneer in ons zelf gekeerd op eigen houtje zoeken naar rust, naar een bestemming, naar onze identiteit. Dan lopen we vroeger of later tegen onze grenzen aan en is het gevaar levensgroot dat we onszelf vereenzelvigen met dat wat het leven te bieden heeft, net als Noömi.

Maar het boekje laat ons ook zien dat we uit deze vicieuze cirkel gered kunnen worden wanneer we in aanraking komen met liefde die de normale gang van zaken overstijgt. Dan worden van mensen die bitter zijn en vastlopen, mensen die – wonderbaarlijk genoeg – vreugde leren kennen en hoop krijgen, zoals Noömi aan het einde van het verhaal.

Ruth is een bijzonder verhaal en ze was een bijzondere vrouw. Maar de liefde die zij belichaamt is niet alleen weggelegd voor een gelukkige paar individuen. In het verhaal van Jezus Christus mogen we horen en ervaren dat die liefde er is voor ieder van ons. Jong of oud, of je nou getekend bent door het leven of juist een zondagskind, Gods liefdevolle handelen is ook gericht op jou. En waar je Zijn liefde aan het werk laat in je leven, daar mag – net als in Ruth – die liefde ook tonen in een hart en leven dat open staat voor anderen.

-
- *Vraag: Hoe kan jij persoonlijk Gods liefdevolle handelen belichamen?*
-